מן השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב אמרו לו ממזרח למערב תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה חמה במערב הכל מסתכלין בה חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין בה וחכמים אומרים זה וזה כאחד שוין שנאמר [א]כגבוה שמים על הארץ [וגו'] [ב]כרחוק מזרח ממערב ואי חד מינייהו נפיש (א) נכתוב תרווייהו כי ההוא דנפיש ואלא חמה באמצע רקיע מ"ט אין הכל מסתכלין בה משום דקאי להדיא ולא כסי ליה מידי. אמר להן שמים נבראו תחלה או הארץ אמרו לו [א]שמים נבראו תחלה שנא' [ג]בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. אמר להן אור נברא תחלה או חשך אמרו לו מילתא דא אין לה פתר ונימרו ליה חשך נברא תחלה דכתיב [ד]והארץ היתה תהו ובהו וחשך והדר [ה]ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור סברי דילמא אתי לשיולי [ב]מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור אי הכי שמים נמי לא נימרו ליה מעיקרא סבור אקראי בעלמא הוא דקא שייל כיון דחזו דקהדר שאיל סברי לא נימא ליה דילמא אתי לשיולי מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור. אמר להם אידין מתקרי חכים אמרו ליה [ג]איזהו חכם[א] הרואה את הנולד. אמר להם אידין מתקרי גבור אמרו לו איזהו גבור[ב] הכובש את יצרו. אמר להן אידין מתקרי עשיר אמרו ליה איזהו עשיר[ג] השמח בחלקו. אמר להן מה יעביד איניש ויחיה אמרו ליה ימית עצמו. מה יעביד איניש וימות יחיה את עצמו. אמר להן מה יעביד איניש ויתקבל על ברייתא אמרו יסני מלכו ושלטן אמר להו דידי טבא מדידכו ירחם מלכו ושלטן ויעבד טיבו עם בני אינשא. אמר להן בימא יאי למידר או ביבשתא יאי למידר אמרו ליה ביבשתא יאי למידר דהא כל נחותי ימא לא מיתבא דעתיהון עד דסלקין ליבשתא. אמר להן אידין מנכון חכים יתיר אמרו לו כולנא כחדא שווין דהא כל מילתא דאמרת לנא בחד פתרנא לך אמר להן מה דין אתריסתון לקבלי אמרו ליה סטנא[ד] נצח אמר להן הא אנא מקטילנא יתכון בגזירת מלכין אמרו ליה שלטן ביד מלכא ולא יאי למלכא כזב מיד אלביש יתהון לבושין דארגוון ושדי מניכא דדהבא על צואריהון אמר להן בעינא דאיזיל למדינת אפריקי אמרו ליה לא מצית אזלת דפסקי הרי חשך אמר להן לא סגיא דלא אזילנא אמטו הכי משיילנא לכו אלא מאי אעביד אמרו ליה אייתי חמרי לובאי דפרשי בהברא ואייתי קיבורי דמתני וקטר בהאי גיסא דכי אתית (באורחא)[ה] נקטת בגוויהו ואתית לאתרך עבד הכי ואזל מטא לההוא מחוזא דכוליה נשי בעא למיעבד קרבא בהדייהו אמרו ליה אי קטלת לן יאמרו נשי קטל אי קטילנא לך יאמרו מלכא דקטלוהו נשי אמר להן אייתו לי נהמא אייתו ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא

אמר

מן השמים לארץ רחוק. כלומר איזה רחוק יותר: **אמרו לו ממזרח למערב.** רחוק יותר משמים לארץ: **ותדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלים בה חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין.** ולמה לפי שהחמה כשהיא במזרח או במערב היא רחוקה ובשביל שהיא רחוקה יכולים להסתכל בה שאין האורה מזקת לעינים אבל כשהיא באמצע הרקיע קרובה והאורה מזהיר כ"כ שאין יכולין לראות: **וחכ"א זה וזה** מדתם שוה. כדמוכחי קראי: **כתוב אחד אומר כגבוה שמים על הארץ וכתוב אחד אומר כרחוק מזרח ממערב.** ואם לא היתה מדתן שוה אלא מזרח ומערב רחוק יותר למה אחז הכתוב במועט במדה לא היה לו כלל לומר אלא המרובה אלא ודאי שניהם שוין במדה לכך אחז את שניהן: **אלא מאי טעם חמה באמצע הרקיע אין הכל מסתכלין בה.** כמו שהם מסתכלין כשהיא במזרח או במערב: **משום דקאי להדיא.** בגילוי היא עומדת ולא כסי לה מידי ובשביל כך אורה מזהיר ומזיק לעינים המביטות שם: **אמר להם שמים נבראו תחלה.** כלומר או ארץ ושמים כאחד נבראו: **שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים.** אלמא שמים קדים: **אור נברא תחלה.** כלומר איזו נברא תחלה: **מילתא דא לית ליה פתר.** דבר זה ששאלת אין שום אדם בעולם שיודע לפותרה: ופריך הש"ס ולמאי השיבו ליה מילתא דא לית ליה פתר ולימרו ליה מן הפסוק דחשך **נברא תחלה שנאמר וחשך על פני תהום והדר ויאמר אלהים יהי אור** אלמא חשך קדים: **סברו** אי אמרו ליה הרי[ו] **אתא לשיילי מה למעלה ומה למטה.** והילכך השיבו ליה מילתא דא לית ליה פתר וימנע ולא ישאלם עוד ממעשה בראשית: **אי הכי.** דבשביל כך נמנעו מלהשיבו, תחלה נמי אמאי השיבו לו השמים נבראו תחלה לא היה להם להשיבו כלום משום דילמא אתי כו': **מעיקרא סברי אקראי בעלמא הוא דקא משאיל.** ולא ישוב עוד לשאול יותר ממעשה בראשית לכך יכולים להשיבו האמת כיון דחזו וכו': **אידין חכים.** מי מיתקרי חכם: **הרואה את הנולד.** המבין מלבו מה שעתיד להיות קורות שעתידות לבא ונזהר מהן: **הכובש את יצרו.** בא לידי עבירה וכבש את יצרו ונמלט ממנה: **השמח בחלקו.** במה שנותן לו המקום: **ימית את עצמו.** ישפיל את עצמו: **יחיה את עצמו.** יגבה את עצמו ומתוך כך יתנו בו הבריות עין רעה ויקנאו בו וימות. ולימדוך חכמים שאדם הרוצה שיחיה ישפיל את עצמו וירחמו עליו הבריות ויחיה שנים הרבה ומגאוה ימנע את עצמו שלא יקצרו ימיו וימות בלא עתו: **יסנא מלכו ושלטון.** ויתקבלו דבריו ויאהבו אותו אבל אדם רגיל[ז] לדבר עם מלכים ושרים מקנאים בו בני אדם ומתוך כך שונאים אותו ואת מעשיו: **דידי עדיפא מדידכו.** חכמתי גדולה משלכם שאני יועלו עלה טובה שעל ידה יהא מקובל לפני הבריות ואיזו עלה ירחם מלך ושלטון וידבר עמהם תמיד ויעביד טיבו עם בני העיר בשביל אנשי העיר וידבר[ח] עליהם אל המלך שלא להכביד עולו עליהם ואז יבאו בני העיר לעובדו: **בימא יאי למידר או ביבשתא.** באיזה מקום טוב לגור בים או ביבשה: השיבו לו ביבשה דהא כל נחותי ימא לא מיתבא דעתייהו. אין דעתן מיושבת בהן עד שירדו ליבשה: **אי דין מנכון טפי חכים.** איזה מכם חכם יותר: **כולנא בחדא פתרנא לך.** כולנו חכמים ואין חכם זה מזה שהרי כולנו הסכמנו לדעת אחד: **אמר להן מה דין אתריסתון לקבלי.** מה זה שאתם עומדים נגדי ואינכם מחזיקים יראתנו הלא אתם יודעים כי אנחנו הרבים ואתם תחתינו. אתריסתון לשון תריס ומגן: **אמרו ליה שטנא נצח.** זו אינה ראיה שהרי אתם רואים בכל יום שהשטן הוא נולח ומטעה בני האדם אף אתם אל תתמהו על שאנו תחתיכם: **אמר להם.** שוטים אתם שאתם מחזיקים יראתכם שאם ארצה **אהרוג אתכם בגזירת מלכים** שאני מלך ואבקש לשאר מלכים שאוהבים אותי שיתנו לי רשות להרוג אתכם: **אמרו לו שילטון ביד מלכות ולא יאי למלכא כזב.** כלומר בידך הממשלה לעשות שאתה מלך ושר אבל בכך נאמנתנו שהבטחתנו שלא תעשה עמנו רעה ואין נאה למלך לדבר שקר שנא' אף כי לנדיב דבר[ט] שקר (משלי יז): **מיד אלביש יתהון.** הלביש אותם לבושי ארגמן ושם רביד זהב על צוארם: **אמר להם בעינא דאיזל.** רוצה אני לילך למדינת אפריקא: **אמרו לא מצית אזלת.** איך יכול ללכת שהָרֵי חשך באמצע הדרך מקום שיש בו חשך בין ביום בין בלילה ואין שום אדם יכול לעבור אותן הרים: **אמר להם לא סגיא דלא אזילנא אמטו הכי משיילא מה אעביד.** תקעתי עצמי ללכת שם אמטו הכי ובשביל שתקעתי בעצמי אני שואל לכם עלה מה תקנתי ובאיזה ענין אוכל לעבור: **אייתי חמרי לובאי דפרשי בהברא.** הבא חמורים גדולים ממצרים שיודעין ללכת בחשך. **דפרשי** כמו (פסחים דף ו.) המפרש והיוצא בשיירא: **ואייתי קיבורי דמתני וקטר בהאי גיסא.** וקשור בהאי גיסא בעברך וכשתחזור למקומך [תאחוז] באותן קיבורי דבשבילם תשוב למקומך על פי קיבורי עד שתגיע למקום שנקשר ואז תהיה במקומך: **עבד הכי כי מטא לההוא מחוזא דכולה נשי.** לא היה באותו הכרך כי אם נשים: **בעא למעבד קרבא.** רצה לעשות עמהן מלחמה: **אמרו לו.** הנשים: **אי קטלת לן יאמרו נשי קטיל.** כלומר זו אינה גבורה אם תלחם עמנו שהרי אם תהרוג אותנו יאמרו העולם שישמעו בדבר נשים הרג וזו אינה גבורה ואם אנו נהרוג אותך יאמרו השומעים כמה גרוע מלך זה שנשים נתחברו עליו והרגוהו מוטב שתמנע את עצמך ואל תלחם עמנו פן תהיה לבוז: **אמר להן.** הריני שומע לעצתכם ולא אזיק לכם והביאו לי לחם לאכול: **אייתו ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא.** הביאו לו לחם של זהב מונח על שולחן של זהב:

אמר

פירוש הרא"ש

הכל מסתכלין בה. לפי שבבקר ובערב היא רחוקה ואין אורה מכחיש כל כך מאור העינים ויכול להסתכל בה אבל כשעומדת בחצי (שמש)[י] היא קרובה ואז אורה רב: **משום דקאי להדיא ולא כסי ליה מידי.** לפי שהוא עומד כנגדה ואין דבר מכסה עליו למעט אורה מכהה מאור עינים ואינו יכול להסתכל בה אבל כשעומד בין מזרח למערב הרים וגבעות מפסיקין בינו ובינו ומכהה אור החמה: **מה למעלה.** מרקיע שעל ראשי החיות: **ומה למטה.** מהארץ ומתהום: **מה לפנים.** חוץ למחילת העולם למזרח: **ומה לאחור.** חוץ למחילת העולם למערב. ל"א **מה לפנים** קודם בריאת העולם **ומה לאחור** אחר שיכלה העולם: **הכובש את יצרו.** מלחמה ומלכעוס כדכתיב טוב ארך אפים מגבור (משלי טז לב): **השמח בחלקו.** מה שנגזר לו לחלקו הן בממון הן באשה שמח ומקבל עליו ואינו אץ להעשיר ולא חומד את שאינו שלו: **ימית את עצמו.** יטרח במלאכה כדי להרויח מזונותיו ולא יאמר אין מלאכה זו הוגנת לי וגם לא ימשוך את בשרו בתענוגים וגם ימית יצער את בשרו ללמוד תורה ואז יחיה בעוה"ז ובעוה"ב: **יחיה את עצמו.** ההפך מהן שכתבתי: **ישנא מלכו ושלטון.** כלומר יתרחק מן הרשות פן יעלילו עליו או יחשדוהו בני אדם שמלשין ומוסר ממונן: **ירחם מלכו ושלטון.** יתקרב אליהם ויהא רגיל אצלם ותעשה טובה לעולם על ידו שילך בעדם אל המלך או אל שר הצבא. ל"א **ישנא מלכו ושלטון** יברח מן השררה ויהא עניו ושפל רוח ואז יהא מקובל על הבריות. **ירחם מלכו ושלטון** יעלה לגדולה ויעשה טובה עם בני אדם שאותה טובה שעושה עם ב"א בשעת גדולתו היא טובה שלימה בלי חניפות כי אינו צריך להם וגם יש לאל ידו לעשות טובה לעולם כשיעלה לגדולה: **אמרו ליה ביבשתא.** שאין דעת יורדי הים מיושבת עד שיעלו ליבשה: **מה אתריסתון לקבלן.** ולמה זה אתם מתריסין כנגדו ואין אתם מתחתנים בנו ולא אוכלין ושותין עמנו ואתם רואים שלנו הגדולה והממשלה: **שטנא נצח.** עוונותינו גרמו שניתן הממשלה למשטיננו ולשונאינו לרדותינו בעוונותינו: **אנא קטילנא לכו בגזירת מלכין.** בעצת המלכים שתחתי אצוה להרוג כולכם: **חמרי לובאי.** חמורים מארץ לוב כדכתיב (נחום ג ט) ולובים: **דפרשי בהברא.** הולכים בחשך כבאורה וחברו בפ"ק דכריתות (ה:) בביאת דהברא: **קיבורי דכיתני.** פקעיות של חבלי פשתן ויקשור ראש החבל בתחילת הרי חשך ויוליך הפקעיות בידו כדי שידע לשוב אל הדרך אשר בא בו:

רבינו גרשום

תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה. יש כח לעין להסתכל מפני שהיא רחוקה מהן הרבה ואין מזיק הזהרורית לעין: **באמצע הרקיע.** אין כח לעין מפני שקרובה היא יותר ומזיק הזהרורית: **ואי חד מינייהו נפיש** למה לי למיכתב תרי שיעורי **נכתוב כי ההוא דנפיש** אלא ש"מ דשוין: **א"כ מ"ט.** חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין בה: **משום דקאי להדיא.** בגילוי: **ולא כסי לה מידי.** אבל במזרח ובמערב מתכסה בקצת גובהה של ארץ ויש כח בעין לראותה: **ימית את עצמו.** על דברי תורה: **יחיה את עצמו.** על דברי תורה כשיגבה לבו עליהן ומבקש שררה מקצרין ימיו: **ישנא מלכות ושלטון.** כלומר יברח מן השררה: **דידי עדיפא** דאמינא **ירחם מלכות ושולטן.** כלומר יחמוד שררה ושולטנות וכשיבא לכך אל יגביה דעתו אלא יעשה טובה לבני אדם זהו שבחו לפי שעד שהוא הדיוט אין יכול כ"כ להרע או להיטיב ואין דעתו נכרת אם אדם טוב אם לאו: **מה דין אתריסתון לקיבלן.** מדוע אינכם מודים לנו ולמה לא תלכו אחרינו והלא תראו שאתם שפלים ואנו מלכים ושרים: **אמרו ליה סטנא נצח.** כלומר אל תתמה על זה שהשטן הוא נוצח שמתעה אותם ונותן להם גאולה ולסוף יורידם לגיהנם: **הא אנא קטילנא לכון בגזרת מלכין.** שהשבתוני דבר בזיון: **אמרו ליה שולטן ביד מלכו.** להמית מי שירצה: **אבל לא יאי למלכא כדיב.** לא נאה למלך לכזב שכך הבטיחם תחלה שלא יכעוס מכל מה שישיבו לו: **דפרשי בהברא.** שהולכין כשאדם מדבר להן: **ואייתי קיבורי דמתני.** סיסין של חבלים: **וקטר בהאי גיסא.** במקום האורה ותפוס בראשי החבלים ותלך ותוכל לחזור דרך החבלים ולא תטעה בחשך:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [חגיגה יב. ע"ש שזהו דעת ב"ש אבל ב"ה אומרים ארץ נברא תחלה], **ב)** [חגיגה יא:], **ג)** [אבות ריש פ"ד ע"ש].

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואי חד מינייהו נפיש לא נכתוב תרווייהו אלא[כ] ההוא דנפיש:

תורה אור השלם

א) כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל יְרֵאָיו: [תהלים קג, יא]

ב) כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת פְּשָׁעֵינוּ: [תהלים קג, יב]

ג) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: [בראשית א, א]

ד) וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם: [בראשית א, ב]

ה) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר: [בראשית א, ג]

הגהות וציונים

א] תיבות "איזהו חכם" נמחק (שמכ"י): **ב]** תיבות "איזהו גבור" נמחק (שמכ"י): **ג]** תיבות "איזהו עשיר" נמחק (שמכ"י): **ד]** [אמרו ליה **שטנא** נצח] (גליון): **ה]** [בע"י ליתא] (גליון). וכן ליתא בכת"י: **ו]** נדצ"ל ליה **הכי** אתא (מצור דבש): **ז]** אדם **הרגיל** לדבר (כ"נ בשמכ"י): **ח]** אולי צ"ל **ידבר** עליהם: **ט]** לנדיב **שפת** שקר (יעב"ץ): **י]** צ"ל בחצי **הרקיע** (גליון): **כ]** וכ"ה בא' הכת"י. ובע"י הגירסא "לכתוב תרווייהו **בההוא** דנפיש" וכ"ה בפי' הראב"ד (ועיי"ש). וראה עוד בפי' הרא"ש ובש"מ: